
Светлин Стоянов / Svetlin Stoyanov

ИНДИЙСКИЯТ НАЦИОНАЛЕН КОНГРЕС

Indian National Congress

Summary: The Indian National Movement achieved significant results in the years between the two world wars but its foundations were laid out in the middle of the 19th century by young Indian intellectuals and the well-to-do middle class. The Indian National Congress was founded during that period – the first party in the country that strived to be an All India organization. The hardships and challenges which it faced hardened its leaders' will to carry the fight against the British imperialism to the coveted end.

Key words: Indian National Congress, the Muslim League, Mahatma Gandhi, All India Committee, Jawaharlal Nehru, the Civil Disobedience Movement.

Краят на XIX – първата половина на XX в. е епоха на масови национално-освободителни движения в целия свят. В Европа това явление е познато и от предходните периоди, но по това време то се увенчава с категорична победа на потиснатите народи и води до реставриране и изграждане на нови държави.

Незабелязано, но паралелно с тези събития, в някои части на света се осъществяват антиколониални движения за независимост на народи, попаднали под чуждо господство. Една част от тях успяват да извоюват политически и стопански отстъпки от своите метрополии, други се сдобиват с желания статут на доминиони, а трети с независимост. Основна роля за този национален подем изиграва Първата световна война, която се явява катализатор на антиимпериалистически идеи. За колониалните народи унищожаването на руския царизъм е ясен знак за краха на автократичните модели на държавност.

В лицето на американския президент Удроу Уилсън, пропагандиращ демократичните четиринадесет точки, подчинените народи припознават политически съюзник, отхвърлящ колониалния ред.¹ Тези международни събития провокират държавите, владеещи огромни колониални империи (Англия и Франция), да наложат изкуствена либерализация в управлението на своите „отвъдморски“ територии.

От английската колониална система най-важна съставна част е Индия, осигуряваща необходимите ресурси, за да бъде Великобритания световен хегмон. Това е най-важната причина, поради която Индия си извоюва статут на

независима страна в последния етап от разпадането на колониалния свят. Съществена причина представляват и особеностите на националноосвободителното движение на индийския народ срещу колониалните власти и най-вече в идеологията, изповядвана от политическите лидери, застанали начело на съпротивата.²

* * *

Индийското национално движение постига значими резултати в годините между двете световни войни, но неговото начало се поставя в средата на XIX в. от младата индийска интелигенция и позамогналата се дребна буржоазия. През този период две дружества имат важно място в политическия живот на страната – Британската индийска асоциация (1851 г.) и Индийското дружество (1875 г.).³ Тези две институции се създават в най-развятия административен център на Индия град Калкута и тяхната основна дейност се изчерпва с изготвяне и изпращане на петиции до британския парламент с искане за реформи в сферата на индийското образование, държавната администрация и съдебната власт.

В началото на 1883 г. Индийското дружество под ръководството на Сурендра Нат Банерджи свиква първата Всеиндийска национална конференция в Калкута, на която присъстват привърженици на дружеството от цялата страна.⁴ На този политически форум се затвърждава намерението да се създаде национален индийски парламент. Идва моментът, в който разпокъсаното национално движение пристъпва към обединяване на своите сили в една партия с ясна програма и единно ръководство. Тази партия получава наименованието Индийски национален конгрес с надеждата, че ще се превърне в общоиндийска организация. На 28 декември 1885 г. в град Бомбай се провежда първата учредителна сесия на партията, на която присъстват 72 души, представители на младата индийска буржоазия и позамогналият се индустриален елит.⁵

По-голямата част от тези хора завършват своето образование във Великобритания и там се запознават отблизо с принципите на англо-саксонския либерализъм. След завръщането си в Индия те настоятелно прокламират идеята за провеждане на демократични реформи във всички сфери на обществения живот. Тези индийци с английско образование се явяват движещата сила на индийското национално движение, припознато в този момент от Индийския национален конгрес.

За генерален секретар на партията е избран Алан Октавиан Хюм – англичанин, заемал в миналото висш административен пост в колониалното правителство.⁶ Тази противоречива личност, както и вицекралят граф Дъферин (Фредерик Хамилтън-Темпъл-Блекуд, 1884–1888 г.), се явяват реалните създатели на Конгреса.⁷ Колкото и да е парадоксално партията възниква под английско влияние, с цел да се проучат индийските националистически настроения. В този момент колониалното правителство има основание да се опасява от една

неизбежна индийска революция. Предпоставки за това дава напрегнатата политическа обстановка в страната, провокирана от законите приети в предходния период в ущърб на индийския народ.⁸

Благодарение на служебното положение, което заема, А. Хюм има възможност да се запознае с обемистите доклади на тайната полиция, съдържащи сведения за растежа на народното недоволство. На базата на тази информация, той стига до извода, че е настъпило времето за образуване на легална индийска партия с послушно ръководство.⁹ Според Хюм е необходимо да се създаде една „предпазна клапа”, която да освобождава растящите индийски сили.¹⁰

В противовес на тези намерения Индийският национален конгрес започва своето съществуване като партия, отстояваща индийските интереси. Целите и задачите, които си поставят първите делегати, са насочени към създаване на стабилна партийна структура, в която да участват всички индийци без значение на каста, религия и език. На втората редовна сесия на Конгреса в Калкута (1886 г.) се гласува решение партията да бъде обявена за всеиндийска, а нейните членове да се събират ежегодно в различни градове на страната.¹¹ Но тези правила, поставени от конгресистите, си остават само едно добро пожелание. Макар създадена като всеиндийска организация, до началото на XX в. в нея изцяло преобладават представители на едрата индийска буржоазия (юристи, лекари, учители, търговци). Всички те се различават по интелектуални качества и имотно състояние, но се обединяват около идеята да се борят за извоюване на политически, икономически и административни отстъпки от метрополията, с условието да не се нарушават добрите отношения с нея.¹²

Характерна особеност в партийната политика през този период е прекалената ѝ лоялност спрямо британската власт. До края на века председателите на Конгреса Умеш Чандра Банержи, Дадабхаи Наороджи и Гопхал Кришна Гохал се ангажират единствено с изготвянето на девет резолюции до британското правителство с предложения за участие на индийци в управлението на страната, осъществяване на реформи в областта на образованието и здравеопазването и въвеждане на митнически и данъчни облекчения на индийските производители.¹³

Забележително е как в нито една резолюция индийските патриоти не декларират желание да се предостави на Индия самоуправление. Тази политическа пасивност от страна на Конгреса се обяснява най-вече с идеологията на нейните водачи. Според тях политическите промени трябва да се осъществяват плавно, постепенно и най-вече в рамките на законността.¹⁴

Макар че на по-късен етап тази твърде умерена политика се подлага на критика от радикалните членове на партията, тя постига известен успех. През първите двадесет години от своето съществуване Индийският национален конгрес реанимира индийския национален дух. Постигнат е значителен напредък в процеса на национална консолидация и обединяване на всички етнически

общности в Индия. Важен актив в дейността на партията представлява извоюваното право на участие в управлението на страната на по-голям брой индийци. Това се постига посредством Закона за индийските съвети, приет от английския парламент през 1892 г.¹⁵

Но въпреки тези положителни моменти до края на XIX в. Конгресът се движи по пътя, начертан от своите създатели. Сесиите му са строго контролирани от колониалното правителство, а за негови членове се избират хора, одобрени от местната власт. Тези тенденции в правителствената политика особено много се засилват през 1890 г., когато вицекрал маркиз Ленсдоун (Хенри Пети-Фитцморис, 1888–1894 г.) издава заповед забраняваща на държавните чиновници да присъстват на заседанията на Конгреса.¹⁶ От своя страна партийните водачи декларираха безусловно своята лоялност към британската корона. Това сервилно поведение най-точно се долавя в речта на видния индийски конгресист Сурендра Нат Банерджи пред членовете на Конгреса: „Ние трябва да се отнасяме с непоколебима вярност към британската власт – тъй като целта не е да се преустанови британското управление в Индия, а да се разшири неговата база, да се облагороди неговият характер и да се постави върху здрави основи на една народна любов.”¹⁷

През този период Индийският национален конгрес си изгражда образ по-скоро на коалиционен партньор на английската власт, отколкото на нейна опозиция. Изпаднала в политическа посредственост, партията изгубва своя ореол на организация, отстояваща народните интереси. В края на века нейната дейност се изчерпва с организирането на годишни партийни срещи около Коледа, на които се дискутират несъществени въпроси.¹⁸

Това обезличаване на Конгреса изостря апетита на голяма част от висшите английски функционери в страната, като за някои от тях неговото унищожаване се превръща във водеща цел. Виден радетел на тази идея е самият вицекрал лорд Джордж Кързън (1898–1905 г.), който още в самото начало на своето управление открито заявява: „Конгресът се клатушка и отива към своя край. Една от моите големи амбиции, докато съм в Индия, да съдействам за спокойната му смърт”.¹⁹

Прекомерната амбиция на вицекраля създава един политически прецедент. Благодарение на своите антииндийски действия той дава животворни сили на тази позагубила влияние сред народа партия. Приетите от лорд Кързън репресивни закони, ограничаващи гражданските права и свободи, водят до активизирането на една радикална фракция в редиците на Конгреса. Това политическо течение се появява още през 90-те години на XIX в. като съставна част от партията. Основните цели, които си поставят неговите членове, са да бъдат коректив на умерените делегати и най-вече да предложат нова политическа програма, която да е контрапункт на империализма.²⁰ Идейните различия сред членовете на Конгреса водят до обособяването на две партийни доктрини, изпо-

вядвани от умерените (либерални) и крайните (радикални) политически дейци.²¹

Поляризацията в партията довежда до нейното стабилизиране и укрепване. Нарушеното партийно статукво ражда смислено решение на наболелия национален въпрос. Важна роля в този процес изиграва радикалното крило, което получава подкрепата на студентите, безработните и зле платените интелектуалци. За водач на радикалите е избран Бал Тилак, личност, притежаваща висок интелект и огромни познания в областта на съвременните политически процеси.²² Още в самото начало Тилак и неговите сподвижници се утвърждават като стожери на индийската национална кауза. Тяхната критика е насочена основно към старата гвардия в Конгреса и неприемливата им умерена политика. Според Тилак индийските патриоти трябва да отстояват безусловно своето желание за пълна политическа и икономическа независимост, но с условието да не се прибегва до въоръжена борба.²³

Важна особеност в мирогледа на крайните националисти е преклонението им към индуизма.²⁴ Тази тяхна отдаденост на религията е в противовес на прозападно настроените умерени дейци, уважаващи съвременните ценности. Това агресивно налагане на радикалните политически идеи, основаващи се на духовното превъзходство на индуизма над западните модернистични теории, води до нарушаване на установения партиен баланс. Изложената от крайните националисти политическа програма, спекулираща с религиозността на обикновения индиец, води до отчуждаване на голяма част от мюсюлманите от Конгреса. Този процес активира гениалната британска прозорливост, благодарение на която империята векове наред е била световен политически колос.

През 1906 г. колониалните власти се възползват от безпартийните мюсюлмани и им оказват съдействие за създаване на собствена партия.²⁵ Според британското правителство Мюсюлманската лига трябва да е инструмент за борба срещу Индийския национален конгрес. Намерението на англичаните да превърнат Лигата в ожесточен противник на индийското национално движение претърпява неуспех. През първите две десетилетия на века Мюсюлманската лига и Индийският национален конгрес преодоляват първоначалната взаимна ненавист и се организират за общи действия срещу британската власт.

Отдръпването на мюсюлманите от Конгреса се явява основен пасив в политическата дейност на крайните националисти. Друг техен недостатък е проявената нерешителност да си създадат собствена организация, притежаваща партиен център и политическа програма. Така привържениците на радикалното течение на Конгреса биха могли да се обединят около една партийна кауза. Но въпреки тези слабости Бал Тилак и неговите сподвижници съумяват да активизират народните маси на решителна борба срещу английското колониално господство. Тези националистически чувства започват да се засилват особено много през първите години на XX в. Причини за този патриотичен порив са

както радикалните идеи на крайните дейци на Конгреса, така и едно вътрешно-политическо събитие.

На 20 юли 1905 г. колониалното правителство, представлявано от вицекраля лорд Кързън, оповестява своето решение провинция Бенгал да бъде разделена на две отделни провинции – първата Източен Бенгал и Асам, а втората Западен Бенгал, Бихар и Ориса.²⁶ Като причина за реформата вицекралят изтъква нуждата от по-строг административен контрол, който трябва да се упражнява над тази многолюдна провинция. Но в действителност мотивът, от който се води правителството, е нарасналата мощ на националното движение в тази част на страната.

Веднага след обнародването на този акт Индийският национален конгрес изготвя резолюция до британското правителство, в която се обявява твърдо против тази административна реформа. Авторите на текста Гокхал и Мотилал Неру декларират готовност да приемат разделянето на провинцията, но на друг териториален принцип – Бихар и Ориса да бъдат обединени в една провинция, а Бенгал да остане цял.²⁷ Както и в предходния период, така и сега, резолюцията на умерените лидери не е приета на сериозно от колониалното правителство, а предложението им е категорично отхвърлено. Настъпва момент на върховно напрежение между индийското национално движение и британските власти.

Двете крила на Конгреса за първи път си подават ръка за общи действия срещу колониалния гнет. Лидерите им Гокхал и Тилак се обединяват около една политическа платформа, изразяваща претенциите им за „сварадж“ (собствено управление) и „свадеш“ (собствено производство).²⁸ В ранните часове на 7 август 1905 г. в цялата страна е обявен бойкот на всички чуждестранни стоки.²⁹ Под патронажа на Конгреса в големите градове Калкута, Алахабат, Горакхпур се организират демонстрации в подкрепа на родното производство. Индийските патриоти поставят постове пред магазините, продаващи английски стоки, с цел възпрепятстване на търговския процес. В протестите се включват хиляди ученици и студенти, издигащи лозунги с желанието за свадеш и сварадж.³⁰

През тези размирни дни целият индийски народ се обединява на борба срещу своя вековен угнетител. За този национален подем важна роля изиграват както патриотичните призови на Конгреса, така и едно международно събитие – Руско-японската война (1904–1905 г.).³¹ Поражението на Русия в тази война дава увереност на индийските национални дейци в приближаващия край на европейската колониална доминация в Азия. Напрегнатата вътрешнополитическа обстановка провокира свикването на извънредна сесия на Конгреса в Калкута (1906 г.), на която партията си поставя четири основни цели – извоюване на самоуправление в рамките на империята, поощряване и развитие на местното производство, независимо национално образование и бойкот на чуждите стоки.³² Вместо отговор на тези желанието английските власти предприемат масови арести на членове на Конгреса. По бързата процедура са осъдени голяма част от тях, което нанася тежък удар на националното движение.³³

В противовес на английските репресии индийската младеж се организира в тайни терористични общества – форма на борба, остро осъждана до този момент и от двете фракции на Конгреса. За кратък период от време в Западен и Източен Бенгал се осъществяват десетки убийства на видни английски общественици, бомбени атентати над жп гари и телеграфни станции и множество грабежи на правителствени сгради.³⁴

Паралелно на тези събития през пролетта на 1907 г. в провинция Пенджаб избухва селско въстание, провокирано от увеличаването на поземления данък.³⁵ В подкрепа на въстаниците се обявяват крайните националисти Тилак, Лала Ладжпат Рай, Ауробинда Гхош.³⁶

Тази съпричастност на крайните към въстанието се посреща отрицателно от умерените дейци на Конгреса и на годишната партийна сесия в град Сурат през 1907 г. те настояват за незабавно прекратяване на бойкота.³⁷ Индийските националисти остро се противопоставят на това желание и твърдо настояват бойкота да продължи до момента, в който се удовлетворяват четирите основни точки на конгресистката програма. Тези противоречия създават нетърпимост между двете групировки и през декември 1907 г. Тилак и неговите сподвижници напускат окончателно редиците на Индийския национален конгрес.³⁸

Разколът в партията довежда до прегрупиране на основните политически сили в индийското национално движение. Конгресът отново се превръща в инструмент на британската колониална власт. Умерената му членска маса безусловно се отказва от своите националистически претенции, предявявани в предходния период. Тази политическа линия ще бъде следвана от тях до 1916 г., когато двете фракции отново ще се обединят.³⁹

От своя страна радикалите, водени от Тилак, се организират в Партия на националистите – политическа формация, обединяваща идеите на непримиримите индийски патриоти.⁴⁰ Тяхната дейност се изразява изцяло в открит антиправителствен екстремизъм. Водачите на партията се наемат с нелеката задача да участват в организирането и ръководенето на стотици митинги и протестни шествия, насочени срещу колониалното управление. На много места в страната видни националисти застават начело на разбунтувалите се народни маси.

През 1908 г. английските власти отнемат устрема на Партията на националистите като арестуват Бал Тилак и го изправят на съд в град Бомбай с обвинение „пропагандиране на ненавист и неуважение към правителството”.⁴¹ След кратък, но тенденциозен съдебен процес той е осъден на шест години строг тъмничен затвор без право на замяна.⁴² Първи в подкрепа на Тилак се обявяват бомбайските текстилни работници. В продължение на шест дни те протестират по улиците на града с желание присъдата да бъде отменена. Към демонстрантите се присъединяват бомбайските студенти и ученици, настояващи протестите да придобият по-радикален характер.⁴³ На тези народни вълнения полицията отговаря с голяма жестокост. Хиляди демонстранти са подложени на физически

тормоз, а водачите им са арестувани и осъдени на дълги години затвор.⁴⁴ Бомбайската политическа стачка се явява върховен момент в революционната дейност на Тилак и водената от него партия на националистите.

Благодарение на тяхната всеотдайност индийското национално движение извоюва две много важни победи. Светът разбира за индийските претенции за свобода и равнопоставяне, а британското правителство стига до извода, че не трябва да бави обещаните реформи. В тази напрегната вътрешнополитическа обстановка колониалното правителство се ориентира бързо. За преодоляване на възникналата политическа криза вицекрал граф Минто (Гилбърт Елиът-Мъри-Кининмаунд 1905–1910 г.) се обръща за помощ към своите верни съюзници – умереният Индийски национален конгрес и преданната на британската кауза Мюсюлманска лига. След проведената консултация на вицекрала с лидерите на двете партии Гопхал Кришна Гокхал и Ага Хан, британският парламент пристъпва към изготвяне на проект за нов закон за индийските съвети.⁴⁵ През 1909 г. законът получава завършен вид и веднага е одобрен от вицекрал Минто и държавния секретар по индийските въпроси Джон Морли.⁴⁶

Реформите Морли-Минто не се приемат еднозначно от индийското население. В основната си част те облагодетелстват единствено едрата буржоазия и позамогналия се индустриален капитал, като им осигуряват по-голяма активност в политическия живот на страната. За разлика от тях местното население остава излъгано в своето желание правителството да реализира адекватни стопански и данъчни реформи, които да облекчат живота на обикновения индиец.⁴⁷ От своя страна Индийският национален конгрес, който в този момент представлява голяма част от индийския народ, се обявява в подкрепа на реформите. Политическата покорност, проявена от умерените дейци спрямо колониалното правителство, както и непримиримата им борба срещу радикалите, променя за дълго ролята на Конгреса в индийското национално движение. Парадоксалното е, че точно когато партията за първи път си изгражда стройна организация и постоянна система за избор на делегати⁴⁸, губи подкрепата на индийския народ и се превръща в слабо популярна политическа организация.

Въпреки загубата на народно доверие, членовете на Конгреса не променят своето поведение спрямо британската власт. Веднага след обявеното решение на вицекрал лорд Хардинг (Чарлз Хардинг, 1910–1916 г.) през 1911 г. отново да обедини Бенгал в една провинция⁴⁹, Индийският национален конгрес изпраща благодарствен адрес, изразяващ „почит и признателност към британския държавнически гений”.⁵⁰ Но ако се пренебрегне това угодническо поведение на лидерите на Конгреса спрямо английската власт, самият акт на отмяна на решението за разделянето на Бенгал е частична победа на движението за бойкот, в което основна роля има и умереното крило на Индийския национален конгрес.

До началото на Първата световна война партията изпада в тотална идеологическа криза. Авторитетът, който тя си изгражда сред индийския народ в

предходния период е безвъзвратно изгубен и основна заслуга за това имат нейните висши функционери. Но в първите месеци на войната съдбата дава шанс на Индийския национален конгрес да пренареди своите приоритети и да потърси нови методи на борба срещу английското колониално управление. Водачите на партията бързо осъзнават изключителния исторически момент, в който се намират. Британската империя се нуждае повече от всякога от помощта на своите колонии, а Индия е склонна да я осигури, но при определени условия. Утвърдил се като верен съюзник на британската власт, Конгресът се превъплащава в ролята на глашатай на британското правителство, отправящо популистки обещания към индийския народ. Декларираното индийско самоуправление след края на войната стимулира всички патриотични фракции в индийското национално движение да организират агитационни кампании в подкрепа на английската кауза.⁵¹ На своите четири военновременни сесии Конгресът изготвя специални резолюции, с които декларира съпричастност и подкрепа към военните дела на метрополията.⁵² В хода на войната лидерите на партията Ладжпат Рай и Мотилал Неру изпращат писмо до държания секретар по индийските въпроси Остин Чембърлейн, в което обещават безрезервна индийска помощ във военните кампании на съюзниците.⁵³

Техните действия се подкрепят както от крайните националисти, ръководени отново от Бал Тилак⁵⁴, така и от Махатма Ганди – личност, получила статут на национален герой в Южна Африка. Но докато Ганди е изцяло отдаден на идеята „всеки годин за военна служба индиец да се включи доброволец в съюзническата армия“⁵⁵, то националистите проявяват известна политическа съдържаност. Според Тилак помощта, която оказва индийският народ няма да е достатъчна в замяна да получи от метрополията жадуваното самоуправление.⁵⁶ В унисон на тази своя прозорлива преценка в началото на 1916 г. той създава Всеиндийска лига за самоуправление на Индия – политическа организация, поставяща си за цел извоюване на незабавни конституционни реформи.⁵⁷

Броени месеци след като Тилак възбужда радикалния дух в индийското национално движение се осъществява и обединение на партийните сили. На редовната сесия на Конгреса в град Лакнау двете партийни крила – умерени и радикали – постигат компромис помежду си и се обединяват около патриотичното решение да се сключи съюз с Мюсюлманската лига за общи действия в борбата за извоюване на политически отстъпки.⁵⁸ За разлика от 1913г.⁵⁹, в този момент Мюсюлманската лига приема предложението да си сътрудничи с Индийския национален конгрес. Причина за това е недоволството на индийските мюсюлмани срещу английската военна интервенция в Турция.

Подписаният между двете партии Лакнауски пакт поставя основите на една обща политическа програма имаща за цел извоюване на самоуправление в рамките на империята.⁶⁰ Задачата, която си поставят партийните ръководители в дългосрочен план, е да реализира желанието на целокупния индийски народ

Индия да се превърне в равноправен член на империята, наред със самоуправляващите се доминиони.

Същевременно страната е обхваната от тежка стопанска криза. Още от самото начало на световния конфликт Индия се превръща в основен източник на човешки и материални ресурси за английските армии, действащи в Близкия Изток и Африка. През първите години на войната тя снабдява съюзническите армейски части с огромни количества хранителни продукти, облекла, военни материали и стоки от първа необходимост.⁶¹

В началото на 1917 г. тази безценна помощ се превръща в непосилно бреме за индийския народ. В стремежа си да бъде полезна на своята метрополия, Индия изпада в невиджана икономическа депресия. Производственият баланс на страната е нарушен, което води до непрекъснато увеличаване цените на хранителните продукти. Спекулата се превръща в нормално явление, а заделянето на огромни количества зърнени храни за армията предизвиква масови епидемии от глад. Паралелно на тези процеси в края на войната страната е обхваната от епидемия от испанска инфлуенца, която отнема живота на 14 мил. души.⁶²

Тези събития дават патриотичен импулс в действията на Индийския национален конгрес. В този напрегнат момент партията разбира своята отговорна роля да бъде върховен водач на народа и да отстоява безкомпромисно неговите интереси. Загубил в предходния период доверието на масите, сега Конгресът осъзнава своя исторически шанс да си върне народната любов. За да насочи общественото внимание върху себе си ръководството на партията излиза с открито писмо до вицекрал лорд Челмсфорд (Фредерик Тесиджър, 1916–1921 г.) с желание колониалното правителство да осъществи незабавни вътрешнополитически реформи, които да доведат до подобряване на социалния климат в страната. В противен случай Индийският национален конгрес ще оттегли своята подкрепа от Великобритания и нейните военни начинания.⁶³

Неблагоприятната икономическа обстановка в страната, съпътствана от непредвидимия развой на войната, принуждава британското правителство да предприеме една изпитана дипломатическа маневра – провеждане на конституционни промени с ограничен характер. На 20 август 1917 г. държавният секретар Едуин Монтегю пръв оповестява новата британска политическа линия в Индия, състояща се от две конкретни задачи – изграждане на институционни органи, гарантиращи бъдещо индийско управление и постепенно преминаване на колонията към самоуправление в рамките на империята. Тези смели правителствени обещания получават потвърждение на следващата година в изготвения доклад Монтагю-Челмсфорд, който се превръща в съставна част от обнародвания през 1919 г. Закон за управление на Индия.⁶⁴

Реформите, които се застъпват в новия закон по никакъв начин не променят установеното до момента политическо статукво. Самоуправлението оста-

ва едно условно понятие, а промените в административната структура на страната се налагат единствено в провинциите, където се въвежда системата на т.нар. „диархия“.⁶⁵ Новият закон с нищо не променя водещата роля на централното правителство.

Тези незначителни политически промени предизвикват недоволство в редиците на крайните националисти. На партийната сесия на Конгреса в град Бомбай през 1918 г., те определят реформите като „разочароващи и незадоволителни“.⁶⁶ Тяхната позиция не се подкрепя от умерените водачи и в знак на съпричастност към британската политика те напускат партията.⁶⁷ Реформите Монтагю-Челмсфорд разделят Конгреса на два лагера по подобен начин както преди десет години движението за бойкот. За разлика от предходния период сега разколът между двете крила трае само една година. Време, в което умерените водачи създават собствена организация – Индийска националлиберална федерация, известна като индийската либерална партия, подкрепяща идейно колониалното правителство.⁶⁸

В края на 1919 г. крайните и умерените дейци на Индийския национален конгрес отново консолидират своите усилия. Важна роля за това партийно обединение изиграва харизматичната личност на Махатма Ганди – фигура, станала емблематична за цяла една епоха в световната история. Ганди поема ръководството на Индийския национален конгрес в най-критичния момент в новата история на Индия.⁶⁹

В първите месеци след края на войната страната е обхваната от масови народни вълнения. През декември 1918 г. текстилните работници в градовете Ахмадабад, Бомбай и Мадрас се организират на протестни митинги срещу лошите условия и слабото заплащане на положения труд. В провинциите Асам и Пенджаб земеделските стопани провеждат стачки с желание да им се изплати селскостопанската продукция доставена на правителството по време на войната.⁷⁰

За да обуздае народното недоволство, през февруари 1919 г. британското правителство назначава съдията сър Сидни Роулат за председател на правителствена комисия, която трябва да изготви закони, с които колониалните власти лесно да предотвратяват антиправителствени движения.⁷¹ През март комисията публикува първия закон, който веднага е утвърден от правителството. Той предоставя извънредни пълномощия на полицията да задържа и изпраща в затвор без съд и присъда всеки индийски гражданин, осмелил се да протестира срещу колониалната власт.⁷²

Репресивният характер на Законите Роулат предизвиква всенародно недоволство, което извежда на политическата сцена Махатма Ганди, който в този момент застава начело на Индийския национален конгрес и повежда националното движение по нов път. Под ръководството на Ганди Конгресът се превръща в демократична и масова организация, представлявана от всички слоеве

на обществото. Нейните партийни структури се разполагат по цялата територия на страната, дори и в индийските княжества, чиито територии съставляват две пети от площта на субконтинента. В провинциите се създават провинциални конгресистки комитети, разпространяващи партийните решения от ежегодните сесии. Конгресът започва да търси подкрепата на индийските селяни и градските работници. Членуването в него става свободно за всеки, който е готов да плати символичната сума от четири анни.⁷³

Промененият от Ганди партиен устав довежда до увеличаване на членската маса на Конгреса от 500 хил. души през 1920 г. на 5 мил. последователи в навечерието на Втората световна война.⁷⁴ За да наложи партиен контрол над тази огромна маса, Ганди инициира създаването на Общоиндийски комитет, който има функции на висш изпълнителен орган, разполагащ с широки пълномощия. Тази партийна единица, състояща се от 400 души, избира ежегодно работен комитет, който да се занимава с индийските дела в периода между партийните сесии. От своя страна провинциалните комитети всяка година избират председател на работния комитет, който на практика се превръща в ръководител на Конгреса.⁷⁵ С тези реформи Ганди успява за кратко време да обедини около себе си голяма част от членовете на партията.

Разликата между него и старите лидери е, че той набляга на стопанските и социалните придобивки, които трябва да бъдат извоювани и по-малко на политическите. Премахва се старата партийна тактика, почиваща изцяло върху изготвяне на резолюции и организиране на терористични акции. Сега се набляга единствено на мирни средства и цивилизовани методи на борба. Подчинен на тази идейна основа, Конгресът се превръща в противник както на британското колониално управление, така и на ограниченото мислене на хората.

Според новите партийни задачи най-важната цел на националното движение е да постигне народно единство и да разреши социалните и малцинствените проблеми. Тази партийна идеология получава практическо приложение в организираните от Ганди антиправителствени кампании загражданско неподчинение и за не сътрудничество (1919–1922 г.) и Халифатското движение (1919–1924 г.)⁷⁶ В тези политически мероприятия той обединява индуси и мюсюлмани за каузата на националното движение. Водещият лозунг на борбата е принципът на ненасилие, който трябва да доведе до разрешаване на националния въпрос по мирен път.

Първите следвоенни години са период на абсолютна доминация на Махатма Ганди в Индийския национален конгрес. Неговите идеи и методи не се коментират от другите водачи, а се възприемат безусловно. Платформата, върху която той ръководи кампаниите, е подчинена на единство и дисциплина. На 5 февруари 1922 г. в град Чаури Чаура (Обединените провинции) избухват безредици, прерастнали по-късно в масово стълкновение между полицията и протестиращите демонстранти. Голяма част от ръководителите на движението

са задържани и това дава повод на Ганди да прекрати кампанията за несътрудничество, когато тя е в най-високата си точка.⁷⁷ Това решение кореспондира с възприетия от него метод на ненасилствена съпротива, който той нарича „сатяграха“ (упорство в истината). Но въпреки тази позиция през март Ганди е задържан от полицията и осъден на шест години затвор с обвинение, че участва в антиправителствени мероприятия.⁷⁸

В този критичен момент Индийският национален конгрес изпада в тежка идеологическа криза. Останала без своя водач, партията отново се разделя на две враждуващи фракции, отстояващи различни позиции. Първата се обединява около старите конгресисти Мотилал Неру и Читараджан Дас, прокламиращи идеята Конгресът да прекрати своето противопоставяне на колониалната власт и да участва в изборите за законодателно събрание. В синхрон с това свое желание двамата патриоти се отделят в нова партийна формация, назоваваща се Свараджистка – Партия на независимостта. На противоположна позиция са братята Виллабхай и Виталабхай Пател, настояващи партията да не си сътрудничи с правителството.⁷⁹

Компромисът между двете фракции е постигнат през 1924 г. на партийната сесия на Конгреса в град Белгарум с посредничеството на Махатма Ганди.⁸⁰ Постигнатото споразумение е подкрепено с документ (подписан от Махатма Ганди и Читараджан Дас), който отменя официално приетата партийна тактика на несътрудничество с колониалното правителство.⁸¹ Въпреки помощта, която оказва Ганди, за постигане на компромис между двете партийни групировки в Конгреса, той губи подкрепата на голяма част на индийския политически елит. Изгражда се мнение, че е необходимо националното движение да бъде оглавено от силна и волева личност, която да изведе Индия до желаната независимост.

Тази теза поставя основата на един нов етап в политическото съзряване на Индийския национален конгрес. На ежегодната сесия на партията в град Мадрас (1927 г.) синът на стария национален деец Мотилал Неру, Джавахарлал Неру, чете резолюция, съдържаща искане за пълна независимост на Индия.⁸² Въпреки че този документ е отхвърлен от фракцията на гандистите, присъстващите делегати остават впечатлени от революционния устрем на младия индийски патриот.

Джавахарлал Неру е демократ и социалист, който отхвърля идеологията на Ганди както в политически, така и в стопански аспект. Той и по визия, и по политическа нагласа е друг тип водач. Роден е на 14 ноември 1889 г. в град Аллахабад (провинция Утар Прадеш) в семейството на местни аристократи. Баща му Мотилал Неру е един от основателите и дългогодишен лидер на Индийския национален конгрес. По отношение на кастовата принадлежност Неру е брахман или по-общо казано той е представител на най-висшата каста в Индия и следователно по рождение и възпитание е аристократ.⁸³ Получава своето обра-

зование в Хароу, а през 1912 г. завършва юридическия факултет на Кембридж. Той е личност, притежаваща висок научен потенциал и не без основание съвременниците му го наричат Пандит – „ученият“.

За разлика от Махатма Ганди, обикалящ Индия с боси нозе, Неру е свършено vyplъщение на определен тип англичанин – винаги вежлив, елегантен и говорещ с известна доза престореност.⁸⁴ Това негово поведение си има обяснение и то е свързано с ролята на семейната среда в изграждането на неговия социален и обществено-политически светоглед. За Неру индийските традиции не значат нищо, това се дължи най-вече на установените правила в бащиния дом. Там той среща високопоставени в обществото господа, приятели на Мотилал, говорещи изискани слова, на които малкия Джавахарлал се стреми да подражава. Отгледан от английски гувернантки, бъдещият политик получава ограничени и повърхностни познания за индийската култура, при това той се сдобива с тях от книги на английски език. До края на живота си той трудно говори двата основни индийски езика – хинди и урду.⁸⁵

В сравнение с Ганди, Неру не се води от определени религиозни правила. „За религията – пише той – аз имах доста смътни представи. Тя ми се струваше женско занятие. Баща ми и по-възрастните ми братовчеди се отнасяха към този въпрос с хумор, отказваха да го приемат сериозно.“⁸⁶ Изявил се като явен атеист, Неру изгражда образа на личност, обясняваща съвременния свят с непримиримия човешки дух и волята на народите да се самоусъвършенстват.

Веднага след своето дипломиране се завръща в Индия и започва адвокатска дейност в кантората на баща си. До края на Първата световна война не взема активно участие в политическия живот на страната, но следи от близостта на Индийския национален конгрес. Това е период, в който Джавахарлал е пленен от идеологията на Махатма Ганди и ръководеното от него движение за бойкот и несътрудничество. Но с края на кампанията настъпва и моментът на огромно разочарование от страна на младия Неру, който трудно възприема противоречията в Конгреса и най-вече непоследователната линия на политическо поведение от страна на Ганди.

През 1926 г. Неру заминава за Швейцария. Поводът за това пътуване е тежкото състояние на съпругата му Камала Неру, която заболява от туберкулоза и е препоръчано спешно лечение в Европа. Там той се откъсва от индийската действителност и се запознава с личности от световния обществен живот, между които Албърт Айнщайн, Ромен Ролан и големият американски борец за свобода Роже Балдвид.

Става член на създадената през 1927 г. Антиимпериалистическа лига. Посещава Москва, където остава възхитен от постиженията на Съветската държава и запленил от комунистическите идеи, които се проповядват там.⁸⁷ През този период той изгражда в себе си модела на националноосвободителната борба, почиващ само и единствено на революционна основа. Спечелил дове-

рието на партийните делегати, Джавахарлал Неру е избран за председател на партията на редовната сесия на Конгреса в град Лахор през 1929 г. и то с твърдата подкрепа на Махатма Ганди.⁸⁸

Според новоизбрания лидер, Ганди предприема далновиден ход с това, че застава зад неговата кандидатура. Наближават трудни времена както за Индия, така и за Индийския национален конгрес.⁸⁹ Разногласията в партията се задълбочават и все по-открити стават дразгите между радикалния Субхас Чандра Бос и прагматичния Ганди. Паралелно с тези процеси националноосвободителното движение навлиза в решаваща фаза.

Още през август 1928 г. старите водачи на Конгреса, в съюз с консервативните сили извън партията, излизат с проект за конституция на Индия, озаглавена „Рапортът Неру“, носеща името на своя ‘архитект’ Мотилал Неру.⁹⁰ Според своите създатели, този документ изисква образуване на отговорно индийско правителство в рамките на Британската империя и той трябва да бъде теза на новия Закон за управление на Индия, който в този момент се изготвя от правителствената комисия Саймън.⁹¹

Въпреки своя умерен характер, проектозаконът не се взема под внимание от представителите на британското правителство. Пренебрежителното отношение, на което е подложена „Конституцията Неру“, дава основание на делегатите на Конгреса да гласуват на партийната сесия в Калкута през 1928 г. решение, поставящо ултиматум на управниците в Лондон – до края на следващата календарна година на Индия да се предостави статут на доминион. Ако това не се случи, Конгресът има намерение да поеме активна борба срещу властта и да се бори до момента, в който се извоюва пълна независимост.⁹²

За да избегне политическата криза вицекрал лорд Ъруин (Едуард Фредерик Линдли Уд, 1926–1931 г.) организира среща с партийните водачи Ганди, Мотилал Неру и Джавахарлал Неру и открито им заявява отказа на правителството да предостави самоуправление на индийския народ с мотива, че за този акт е много рано.⁹³ Това изявление дава основание на Конгреса, в лицето на своя водач Джавахарлал Неру, в полунощ на 31 декември 1929 г. да провъзгласи Индия за независима страна.⁹⁴

Партията решава в този момент да постави началото на всеобща кампания за гражданско неподчинение.⁹⁵ С това свое решение тя за първи път в своята кратка история се противопоставя открито на колониалната власт. В продължение на две години страната е обхваната от масови народни вълнения, които на моменти прерастват в открити сблъсъци между протестиращите граждани и полицията. В отговор на тази радикална позиция, на 4 януари 1932 г. правителството арестува голяма част от водачите на Конгреса. Партията е поставена извън закона, партийните помещения са затворени, имуществото ѝ е конфискувано. В затвора попадат осемдесет хиляди души. Джавахарлал Неру също е задържан и осъден, а през май 1933 г. движението за масово гражданско непод-

чинение е прекратено внезапно от Ганди и заменено с индивидуално неподчинение.⁹⁶

По време на тази кампания Ганди се ползва със статут на неофициален ръководител (почетен председател) на Конгреса. Това решение той взема под натиска на определени буржоазни кръгове в партията, нежелаещи в този момент да се конфронтират с колониалната власт. Важна особеност на движението за гражданско неподчинение, продължило 29 месеца, е стабилният контрол, който налага Конгресът при неговото реализиране. За променената политическа нагласа на индийската общественост важна роля изиграва харизматичната личност на Джавахарлал Неру, който със своята всеотдайност застава начело на протестите и реанимира по-утихналите от предходните периоди народни движения.

В началото на 1934 г. водачите на Конгреса са реабилитирани от властта, а няколко месеца по-късно партията получава разрешение да проведе събрание. На редовната сесия в град Бомбай през 1934 г., в отсъствието на повечето лидери, Ганди пристъпва към основна ревизия на партийния устав.⁹⁷ Според новия правилник „ненасилствената съпротива“ ще бъде единствената партийна тактика. Конгресът в бъдеще трябва да работи за ограничаване на своята членска маса на 1 мил. души, което да доведе до по-добра партийна консолидация. Тези решения са подложени на безмилостна критика от по-голяма част от присъстващите делегати, което довежда до оттеглянето на Ганди от партията.⁹⁸ Основната работа по възстановяване на организацията, пострадала от тежките удари нанесени от правителството, се пада на Джавахарлал Неру. Преизбран за председател на Конгреса на сесията в град Лукнау през 1936 г., той си поставя нелеката задача да върне вярата на индийския народ в Индийския национален конгрес.⁹⁹

Най-важният въпрос за решаване в настоящия момент е дали Конгресът да участва в приближаващите избори за провинциални законодателни органи. След бурни дебати делегатите стигат до решение партията да участва в изборите, но дават да се разбере, че това ще стане по пътя на компромиса. За да легитимира тази позиция, Неру изготвя прокламация от името на Конгреса, насочена към колониалното правителство, в която заявява: „Индийският национален конгрес не приема конституцията от 1935 г. и не признава правото на нито една чужда страна да определя политическата и стопанската структура на Индия. Партията отхвърля британското колониално управление и предявява категорични претенции в най-кратки срокове да се предостави самоуправление на индийския народ.”¹⁰⁰

На предизборните събрания Джавахарлал Неру за първи път излага безпрепятствено пред масите своите цели и идеи. Обикаля неуморно цялата страна. В градовете, където аудиторията е по-издигната интелектуално, обяснява не само индийските проблеми, но набляга и на процесите, които се развиват в

Централна Европа, Испания, Египет, Абисиния, Китай. Разказва за големите промени в Съветския съюз и за великия прогрес в Съединените американски щати. Неру обръща внимание и на земеделските стопани, на които обещава безкомпромисна борба срещу едрите земевладелци, лихварите и високите данъци.¹⁰¹ На тези събрания той влага всичките си сили и отдава почти без остатък цялата си енергия. И победата не закъснява – от единадесет провинции Индийският национален конгрес печели право да състави седем самостоятелни и две коалиционни правителства – Асам и Синд.¹⁰²

* * *

Събитията обаче прекъсват своя естествен ход. През септември 1939 г. започва Втората световна война и индийският вицекрал лорд Линлитгоу (Виктор Хоуп, 1936–1943 г.) обявява Индия за воюваща страна срещу Германия.¹⁰³ Британският парламент гласува Закон за изменение закона за управление на Индия, който анулира индийската конституция от 1935 г.¹⁰⁴ С този акт индийският народ загубва всички политически придобивки, извоювани до този момент. Индийският национален конгрес се изправя пред своето най-голямо предизвикателство. Настъпва моментът, в който партията трябва да покаже на индийския народ, че има воля да изведе борбата срещу британския империализъм до желания край.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Пантев, А., Хр. Глушков, Р. Мишев.** История на новото време. В. Търново, 1998, с. 511.

² **Семков, М.** Записки по съвременна история 1918–1945. София, 1992, с. 37–42.

³ **Mukherji, G. K.** *History of Indian National Congress: 1832 – 1947.* Meenakshi Prakashan, 1974, pp. 59–61.

⁴ Ibidem, pp. 72–78.

⁵ Ibidem, pp. 87–89.

⁶ Ibidem, pp. 101–103.

⁷ **Copland, I.** *India 1885–1947: The Unmaking of an Empire.* Pearson, 2001, pp. 15–22.

⁸ През 1878 г. вицекрал лорд Литън (Робърт Балъур-Литън, 1876–1880 г.) издава закон, с който се забранява на индийците да носят оръжие. Същата година се приема и закон, който налага строга цензура на печата. Вълна от недоволство сред индийците предизвиква и отхвърленият законопроект „Илбърт”, даващ право на индийски съдии да съдят англичани.

⁹ **Andrews, C. F., Mookerjee, G. K.** *The Rise and Growth of Congress in India. 1832–1920.* Meenakshi Prakashan, 1967, pp. 65–71.

¹⁰ Ibidem, pp. 88–90.

¹¹ Ibidem, pp. 94–98.

¹² Ibidem, pp. 100–103.

¹³ **Kundra, T. N.** *Glimpses of Indian National Congress: From Inception to the Attainment of Freedom*. Regency Publications, 2002, pp. 66–69.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 81–88.

¹⁵ Roberts, P. E. *History of British India under the Company and the Crown*. Oxford University Press, 1952, pp. 444–466.

¹⁶ **Дът, П.** Съвременна Индия. София, 1952, с. 60–67.

¹⁷ Пак там, с. 68.

¹⁸ Пак там, с. 70–81.

¹⁹ Пак там, с. 69.

²⁰ **Дамянов, С.** Нова и най-нова обща история. Първа част. В. Търново, 1980, с. 409.

²¹ Пак там, с. 410.

²² **Мишев, Р.** История на страните от Изтока и Латинска Америка в Ново време. В. Търново, 2011, с. 135.

²³ Пак там, с. 137.

²⁴ **Brown, J.** *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*. Oxford, 1994, pp. 289–301.

²⁵ *Ibidem*, pp. 311–318.

²⁶ **Smith, V. A.** *The Oxford History of India*. Oxford, 1961, pp. 515–520.

²⁷ *Ibidem*, pp. 529–530.

²⁸ **Роб, П.** История на Индия. Рива, София, 2006, с. 246–247.

²⁹ **Ram, S., Kumar, R.** *Indian National Congress: Origin, Aims and Objectives (1884–1914)*. Commonwealth Publications, 2009, pp. 286–291.

³⁰ *Ibidem*, pp. 300–310.

³¹ **Орлов, А., Георгиев, В. Георгиева, Н., Сивохина, Т.** История на Русия. София, 2002, с. 372–376.

³² **Gautam, P.** *The Indian National Congress: An Analytical Biography*. BR Publishing Corporation, 1985, pp. 116–128.

³³ *Ibidem*, pp. 131–133.

³⁴ *Ibidem*, pp. 136–141.

³⁵ **Singh, I.** *The Indian National Congress: 1885–1918. Vol 1*. Riverdale Company, 1989, pp. 201–203.

³⁶ *Ibidem*, pp. 212–219.

³⁷ **Неру, Дж.** Пробуждането на Индия. София, 1983, с. 483.

³⁸ Пак там, с. 484.

³⁹ **Tarigue, M.** *Modern Indian History*. Tata McGraw-Hill Education, 2008, pp. 244–246.

⁴⁰ **Mehrotra, S. R.** *A History of the Indian national Congress: 1885–1918*. Vikas Publishing House, 1995, pp. 178–180.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 209–211.

⁴² *Ibidem*, pp. 213–214.

⁴³ *Ibidem*, pp. 312–318.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 330–335.

⁴⁵ **Ray, N., Kumar, R. Das, M.** *Concise History of the Indian National Congress, 1885–1947*. Vikas Publishing House, 1985, pp. 185–186.

- ⁴⁶ Ibidem, pp. 188–191.
- ⁴⁷ Ibidem, pp. 193.
- ⁴⁸ През 1908 г. Индийският национален конгрес за първи път си създава широко застъпена партийна организация имаща за основа постоянна система за избор на делегати. Изборът се осъществява от провинциалните комитети. Всеки избран делегат се задължава да присъства на годишните сесии на партията.
- ⁴⁹ **Ротермунд, Х., Делисен, А., Жипулу, Ф. Маркович, К., Тхе Ан, Н.** История на Южна и Източна Азия през XIX и XX в. Кама, София, 2003, с. 28.
- ⁵⁰ **Райков, А. В.** Национально-освободителные организации Индии в борьбе за свободу. 1905–1930. Москва, 1979, с. 197.
- ⁵¹ **Chopra, P. N., Gopal, R., Bhargava, M.** *A Century of Indian National Congress, 1885–1985.* AgamPrakashan, 1986, pp. 211–213.
- ⁵² Ibidem, pp. 225–229.
- ⁵³ Ibidem, pp. 213–241.
- ⁵⁴ Бал Тилак е освободен от затвора в град Мандалай (Бирма) един ден преди започването на войната.
- ⁵⁵ **Ганди, М.** Моят път към истината. Автобиография. София, 1996, с. 392.
- ⁵⁶ **Ульяновский, Р. А.** Три лидера великого индийского народа. Москва, 1986, с. 91–93.
- ⁵⁷ Пак там, с. 102–104.
- ⁵⁸ Пак там, с. 108–112.
- ⁵⁹ През 1913 г., на своята редовна сесия в град Карачи, лидерите на Индийския национален конгрес отправят покана към Мюсюлманската лига да обединят усилията си в една политическа програма. Предвид правителствените протекции, с които се ползва Лигата в този момент, тя отхвърля това предложение.
- ⁶⁰ **Mazumdar, A. C.** *Indian National Evolution: A Brief Survey of the Origin and Progress of the Indian National Congress and the Growth of Indian Nationalism.* Frontpage, 2010, pp. 228–232.
- ⁶¹ **Ellinwood, D. C., Pradhan, S. D.** *India and World War I.* Manohar, 1978, pp. 66–78.
- ⁶² **Pati, B.** *India and the First World War 1914–1918.* New Delhi, 1996, pp. 218–227.
- ⁶³ **Dowling, T.** *Personal Perspectives: World War I.* ABC-CLIO, 2005, pp. 148–150.
- ⁶⁴ Ibidem, pp. 327–330.
- ⁶⁵ Системата на „диархия“ налага в индийските провинции разпределение на висши ръководни дейности. На индийските представители се предоставят служби, отговарящи основно по въпросите на здравеопазването, образованието, земеделието и риболова, а на английските чиновници се поверява управлението на полицейските служби, финансите, данъчните постъпления и правосъдието.
- ⁶⁶ **Low, D. A.** *Congress and the Raj: Facets of the Indian Struggle 1917–1947.* Oxford University Press India, 2004, pp. 311–318.
- ⁶⁷ Ibidem, p. 152.
- ⁶⁸ Ibidem, p. 158.
- ⁶⁹ **Горев, А. В.** Махатма Ганди. Москва, 1989, с. 144–146.
- ⁷⁰ **Roy, T.** *The Economic History of India, 1857–1947.* Oxford University Press, 2000, pp. 222–224.
- ⁷¹ **Дяков, А.** Индия след Първата световна война. София, 1955, с. 8–9.

- ⁷² Пак там, с. 10.
- ⁷³ В началото на XX в. четири анни е дневният надник на работник в текстилно предприятие. 1 анна = 1/16 рупия. 1 рупия = 0, 02 британска лира.
- ⁷⁴ **Регинин, А.** Индийский национальный конгресс. Очерки идеологии и политики. Москва, 1978, с. 36.
- ⁷⁵ **Brown, J.** *Gandhi's Rise to Power: Indian Politics 1915–1922*. Cambridge, 1972, pp. 112–114.
- ⁷⁶ **Arnold, D.** *Gandhi*. Longman, 2000, pp. 68–91.
- ⁷⁷ *Ibidem*, pp. 100–102.
- ⁷⁸ **Dalton, D.** *Mahatma Gandhi: Nonviolent Power in Action*. Columbia University Press, 2000, pp. 101–108.
- ⁷⁹ **Митев, Й., Узунов, Ф.** Политическа история на съвременния свят. В. Търново, 2005, с. 140.
- ⁸⁰ През февруари 1924 г. Махатма Ганди е освободен предсрочно от затвора. Според правителството причина за това е заболяването му от апендицит, но в действителност властите целят чрез него да внесат спокойствие в Индийския национален конгрес и така той да се превърне отново в умерена организация.
- ⁸¹ **Gould, W.** *Hindu Nationalism and the Language of Politics in Late Colonial India*. Cambridge Press, 2004, pp. 209–211.
- ⁸² **Brown, J.** *Nehru*. Pearson, 1999, pp. 88–101.
- ⁸³ *Ibidem*, pp. 108–131.
- ⁸⁴ *Ibidem*, pp. 202–204.
- ⁸⁵ *Ibidem*, pp. 206–208.
- ⁸⁶ **Неру, Дж.** Автобиография. Москва, 1955, с. 16.
- ⁸⁷ **Неру, Дж.** Взгляд на всемирную историю. Т. 3. Москва, 1975, с. 108–122.
- ⁸⁸ **Tomlinson, B. R.** *The Indian National Congress and the Raj, 1929–1942: The Penultimate Phase*. Macmillan, 1976, pp. 18–28.
- ⁸⁹ *Ibidem*, pp. 66
- ⁹⁰ **Виж: Дът, П.** (1952), цит. съч, с. 108–112.
- ⁹¹ Пак там, с. 113–120.
- ⁹² Пак там, с. 122–125.
- ⁹³ **Hoveyda, A.** *Indian Government and Politics*. Pearson, 2010, pp. 291–293.
- ⁹⁴ **Gupta, R., Johari, J.** *Indian Freedom Movement and Thought: Nehru and the Politics of 'Right' vs 'Left', 1930–1947*. Sterling Publishers, 1983, pp. 78–91.
- ⁹⁵ *Ibidem*, pp. 102 – 106.
- ⁹⁶ **Mathai, M.** *Reminiscences of the Nehru Age*. Vikas Publishing House, 1978, p. 191.
- ⁹⁷ **Nanda, B.** *Three statesmen: Gokhale, Gandhi and Nehru*. Oxford, 2004, pp. 601–616.
- ⁹⁸ *Ibidem*, pp. 622–638.
- ⁹⁹ *Ibidem*, pp. 701–741.
- ¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 822–851.
- ¹⁰¹ **Pandey, B.** *Nehru*. Stein and Day Publishers, 1976, pp. 322–324.
- ¹⁰² *Ibidem*, pp. 355–360.
- ¹⁰³ Виж **Неру, Дж.** (1983), цит. съч., с. 586–595.
- ¹⁰⁴ През август 1935 г. британският парламент приема нов Закон за управление на Индия. Той трябва да спомогне да се образува Индийска федерация от провинции и княжества. Както и в предходния закон Монтегю-Челмсфорд, така и при този върховната власт отново остава в ръцете на английската колониална администрация.